

.....
.....
.....

בתי הדין הכנסייתיים בישראל מבט מגדרי

.....

עו"ד שירין בטשון

רכזת המחלקה המשפטית
כיאן - ארגון פמיניסטי

חורף 2012

.....
.....
.....

מבוא: ©

נייר זה עוסק בבתי הדין הכנסייתיים בישראל- בחוקים, בהליכים ובסדרי הדין הנהוגים בהם מנקודת מבטן של נשים ועל סמך חוויותיהן וניסיוןן של נשים מתדיינות אשר עברו הליכי גירושין ו/או פירוד. הנייר יתייחס להליכי גירושין ו/או פירוד בלבד, היות שרוב התיקים הנידונים בבתי הדין הכנסייתיים הם כאמור, לאור סמכויותיהם המוגבלות לדון בעניינים הנלווים לנישואין ולגירושין (ראו סקירה משפטית בהמשך).

הנייר מתמקד בהצגה של הליכי גירושין ו/או פירוד ו/או התרת נישואין ו/או ביטול נישואין הנידונים בבתי הדין של שלוש העדות הנוצריות הגדולות בישראל: העדה היוונית (מזרחית) אורתודוקסית (להלן **העדה האורתודוקסית**), העדה היוונית-קתולית, מלכתית (להלן **העדה הקתולית**) וכן העדה הלטינית, ויצג את ההבדלים בהליכים הנהוגים בהם.

סקירה משפטית: ©

שתי מערכות שיפוט מקבילות חולשות על תחום דיני המשפחה בישראל: מערכת שיפוט דתית, שלה בתי דין דתיים לכל עדה דתית מוכרת בישראל¹, ומערכת שיפוט אזרחית בדמות בית המשפט לענייני משפחה (שהוקם מכוח חוק בית המשפט לענייני משפחה, התשנ"ה-1995).

לבתי הדין הדתיים נתונה סמכות שיפוט לדון בענייני מעמד אישי של בני זוג המשתייכים לאותה העדה (סימן 51 לדבר המלך במועצתו על ארץ ישראל, 1922-1947) (להלן **דבר המלך**²), וכיום נתונה להם סמכות בלעדית לדון בענייני נישואין וגירושין, בעוד שבשאר הנושאים הנלווים (כגון מזונות, משמורת, רכוש וכו'), נתונה להם סמכות שיפוט המקבילה לבית המשפט לענייני משפחה. כללי הסמכות המקבילה ותנאיה משתנים מעדה דתית אחת לאחרת, בשל הוראות דין שונות החלות עליהן.

1. בתי הדין הדתיים הקיימים כיום בישראל הם: בתי דין רבניים (דנים בענייניהם של יהודים), בתי דין שרעיים (דנים בענייניהם של מוסלמים), בתי דין דרוזיים ובתי דין כנסייתיים לכל עדה נוצרית מוכרת.

2. חקיקה בריטית מזמן המנדט שמדינת ישראל אימצה ו/או הותירה ואשר תחולתה כיום מתייחסת בעיקר לסמכויות בתי הדין הדתיים.

ⓔ **עדות נוצריות מוכרות:**

בתוספת השנייה לדבר המלך במועצתו הוכרזו בצו העדות הדתיות המוכרות בישראל (סימן 2 לדבר המלך במועצתו) המונות תשע עדות דתיות. להלן רשימת העדות המוכרות המופיעות בתוספת השנייה לדבר המלך כאמור:

- העדה המזרחית (אורתודוקסית)
- העדה הלטינית (קתולית)
- העדה הגרגוריאנית-ארמנית
- העדה הארמנית (קתולית)
- העדה הסורית (קתולית)
- העדה הכשדית אוניאטית
- העדה היוונית-קתולית, מלכתית
- העדה המרונית
- העדה הסורית אורתודוקסית

בנוסף לעדות המוזכרות, בשנות השבעים הוכרה בצו ממשלתי העדה האוונגלית האפיסקופלית. מלבד עדות אלו יש גם עדות נוצריות לא מוכרות.

ארבע העדות הגדולות בישראל לפי מספר האנשים הנמנים עימן הן:

- העדה המזרחית-אורתודוקסית.
- העדה היוונית-קתולית, מלכתית.
- העדה הלטינית (קתולית).
- העדה המרונית.

ⓔ **סמכויות בתי הדין הכנסייתיים**

סימן 54 לדבר המלך קובע כי: "לבתי-הדין של העדות הנוצריות השונות יהא: (I) שיפוט יחיד בעניני נישואין וגיטין, מזונות של אנשים מבני עדתם שאינם נתינים נכריים כמוגדר בסעיף 59. (II) שיפוט בכל העניינים האחרים של מצבם האישי של אותם אנשים, כשכל הצדדים מסכימים לקבל את שיפוטם." ביום 5.11.2001 עבר בכנסת תיקון מס' 5 לחוק בית המשפט לעניני משפחה, התשנ"ה-1995 (להלן **חוק בית המשפט לעניני משפחה**), אשר הפך את סמכויותיהם של בתי הדין השרעיים והכנסייתיים הקבועים בסימנים 52 ו-54 לדבר המלך לסמכויות מקבילות לבית המשפט לעניני משפחה, למעט בעניני נישואין וגירושין (להלן **התיקון לחוק**)³.

3. להלן הוראת סעיף 3 (ב1) לחוק בית המשפט לעניני משפחה אשר הוסף בתיקון לחוק: "על אף הוראות סעיף 25, בית המשפט לעניני משפחה יהא גם הוא מוסמך לדון בעניני משפחה של מי שנקבעה לגביו סמכות שיפוט ייחודית בסימנים 52 או 54 לדבר המלך במועצתו על ארץ ישראל 1947-1922, למעט עניני נישואין וגירושין."

.....
.....
התיקון לחוק היה פרי מאבק ממושך של ועד הפעולה לשוויון בדיני אישות - נציגות של קואליציית ארגוני נשים וארגוני זכויות אדם (להלן **ועד הפעולה**) אשר הובילו את התיקון במטרה לשפר את מעמדן של הנשים הערביות ולאפשר להן להתדיין בפני פורום אזרחי, מתוך הכרה בפגיעה אפשרית בזכויותיהן בבתי הדין הדתיים.

היות שלפי סעיף 54 (I), הסמכות הייחודית חלה רק על נישואין, גירושין ומזונות, התיקון לחוק הפך את סמכות בתי הדין מקבילה לבתי המשפט לענייני משפחה רק בנושא המזונות, כאשר המזונות אליהם מכוון סימן 54 (I) הם **מזונות אישה בלבד**.

בשאר העניינים הקשורים לנישואין וגירושין דרושה הסכמת שני הצדדים כדי שבית הדין הכנסייתי יוכל לקנות סמכות לדון בתביעה.

לסיכום, להלן רשימת הנושאים שבתי הדין הכנסייתיים מוסמכים לדון בהם:

נישואין וגירושין של בני זוג נוצרים המשתייכים לאותה העדה - סמכות ייחודית.

חלוקת רכוש - סמכות שיפוט אם ניתנה הסכמת הצדדים (סימן 54 (2) לדבר המלך). יצוין כי בענייני רכוש אמור בית הדין להחיל את הדין האזרחי בהתאם להוראת סעיף 13 (ב) לחוק יחסי ממון בין בני זוג, התשל"ג-1973.

ירושה - סמכות שיפוט אם ניתנה הסכמת כל הצדדים הנוגעים לדבר בכתב (סעיף 155 לחוק הירושה).

אפוטרופסות, מזונות ילדים ומשמורת ילדים ועוד סמכות שיפוט אם ניתנה הסכמת הצדדים לכך (סימן 54 (2) לדבר המלך).

מזונות אישה יש סמכות מקבילה לבית דין כנסייתי ולבית המשפט לענייני משפחה (תיקון מס' 5 לחוק בית המשפט לענייני משפחה).

Ⓔ היעדר הסדרה ו/או פיקוח מטעם המדינה על בתי הדין הכנסייתיים

כמו שאר בתי הדין הדתיים בישראל, פסיקותיהם והחלטותיהם של בתי הדין הכנסייתיים כפופים לביקורת משפטית מאת בית המשפט העליון בשבתו כבית דין גבוה לצדק, בעילות מצומצמות של חריגה מסמכות, פגיעה בעיקרי הצדק הטבעי, סטייה מהוראות דין המכוונות לבית הדין הדתי, או כאשר נדרש סעד מן הצדק במקום שהעניין אינו בסמכות של בית משפט או בית דין אחר (סעיף 15 (ג) וסעיף 15(ד)(4) לחוק יסוד השפיטה (בג"ץ 7/83 מסודי ביארס נ' בית הדין הרבני האזורי בחיפה, פ"ד לח (1) 673; בג"ץ 11230/05 מואסי נגד בית הדין השרעי לערעורים ואח' [טרם פורסם 7.3.07]).

מעבר לכך, כל בתי הדין הדתיים בארץ נתונים לפיקוח ולא להתערבות מצד המדינה, הן מבחינת סדרי עבודתם והן מבחינת מינוי שופטים ועוד, למעט בתי הדין הכנסייתיים, הנהנים מעצמאות מוחלטת בהליכי מינוי שופטים, ניהול תקציבים, סדרי דין ונהלים. החלטותיהם של בתי הדין הכנסייתיים אינן מתפרסמות, וכך גם כתובותיהם ודרכי ההתקשרות איתם.⁴ גם הדינים המהותיים החלים בהם אינם מתפרסמים.

רוב הקאדים היושבים בבתי הדין הכנסייתיים הם כמרים המשרתים בכנסייה הקרובה לבית הדין, ולכל עדה יש דינים מהותיים שונים וכללים שונים באשר להרכב הקאדים היושבים בדין לפי העניין הנידון.

Ⓢ סדרי דין

לכל עדה דתית נוצרית מוכרת יש בתי דין נפרדים משלה, שחלים בהם הליכים וסדרי דין שונים מאלה הנהוגים בעדות אחרות. סדרי הדין וההליכים החלים בבתי הדין הדתיים (לרבות הכנסייתיים) שונים מאלה הנהוגים בבתי המשפט לענייני משפחה.

כפי שהוזכר לעיל, בג"ץ מוסמך להתערב בהחלטות בתי הדין הכנסייתיים בעילות מצומצמות (ראו בפרק על פיקוח מטעם המדינה), אם כי התערבותו בעניינים הנוגעים לסדרי דין של בתי הדין מצומצמת אף יותר (בג"ץ 11230/05 מואסי נ' בית הדין השרעי לערעורים ואח' [טרם פורסם 7.3.07]). אשר לבתי הדין הכנסייתיים, בשונה משאר בתי הדין הדתיים ומלבד ביקורת אפשרית של בג"ץ בעילות מצומצמות כאמור לעיל, המדינה אינה מסדירה את סדרי הדין הנהוגים בהם ו/או את נוהלי עבודתם ואינה מתערבת בהליכי מינוי השופטים בהם.

כך לדוגמה, בעוד ששרי דתות התקינו תקנות המסדירות נושאים שונים הקשורים לעבודתם של בתי הדין (למשל תקנות בעניין אגרות בבתי הדין הדרוזיים⁵ והשרעיים⁶ וכן תקנות המסדירות את מינוי הקאדים בבתי הדין השרעיים⁷), אין תקנות המסדירות את עבודתם של בתי הדין הכנסייתיים ועל כן נושאים אלה נותרים להסדרה פנימית עצמאית של מוסדותיה של כל עדה. מצב זה של אי-התערבות ואי-הסדרה הוא כאמור ייחודי לבתי הדין הכנסייתיים ונובע ככל הנראה משיקולים והסכמים מדיניים⁸.

Ⓢ שאלונים וראיונות

נייר עמדה זה מתבסס על ראיונות שנערכו עם 18 נשים ושלושה עורכי דין מייצגים בתחום. טווח הגילים של הנשים המראיינות נע בין 27 ל-57, וממוצע הגיל היה 38.7. מטרת הראיונות היתה ללמוד מניסיוןן של הנשים ושל עורכי הדין על ההליכים בבתי הדין ולהכיר את חוויותיהן הסובייקטיביות של הנשים בהליכים המשפטיים בבתי הדין הכנסייתיים. בסך הכול נערכו 21 ראיונות, מתוכם 15 על הליכי גירושין שנידונו (והסתיימו) בבית הדין האורתודוקסי, 4 על הליכי פירוד ו/או התרת נישואין בבית הדין הקתולי ו-2 על הליכים דומים בבית הדין הלטיני.

4. בשנת 2010 פרסמנו בארגון כיאן מדריך ובו כתובותיהם ופרטי ההתקשרות של בתי הדין של שתי העדות הנוצריות הגדולות ביותר בישראל (יוונית-אורתודוקסית ויוונית-קתולית) וכן את שני החוקים המהותיים החלים בהם. לעיון במדריך והחוקים עקבו אחר הקישור: <http://www.kayan.org.il/ar/inner.php?ID=209>

5. תקנות בתי הדין הדתיים הדרוזיים (אגרות), התשל"ג 1973.

6. תקנות בתי הדין השרעיים (אגרות) התשכ"ח 1968.

7. חוק בתי הדין השרעיים (אישור מינויים), התשי"ד-1953; חוק הקאדים, התשכ"א-1961.

8. בג"צ 3238\06 יוסף סלימאן נגד הארכיבישוף בולוס סיאח ואח', ניתן ביום 23.2.09, פורסם ב-www.lawdata.co.il.

הסיבה לפער במספר הראיונות המתייחסים להליכים בבתי הדין האורתודוקסיים ובין אלו המתייחסים להליכים בבית הדין הקתולי/לטיני הוא קושי רב לאתר נשים שעברו הליכי פירוד ו/או ביטול נישואין ו/או התרת נישואין, שכן סיכויי ההצלחה שלהן בהליך בבית דין קתולי או לטיני נמוכים יחסית וההליך בהם ארוך לעומת הליכי גירושין בבית הדין האורתודוקסי, אשר יכולים להיות קצרים וסיכויי ההצלחה שלהם גבוהים אם ניתנת הסכמת שני הצדדים (ראו ממצאים בהמשך).

לצורך עריכת הראיונות עם הנשים ועם עורכי הדין נבנה שאלון שכלל שאלות על סוג ההליך, יוזם ההליך (בן הזוג או בת הזוג), גובה האגרות, פטור מאגרה, מספר הדיונים, משך ההליכים, תוצאת ההליך, חששות מההליך, התרשמות אישית מההליך ומאופיו, הבעיות המרכזיות במערכת מנקודת מבטה של המרואיינת, העדפה של בית משפט אזרחי על פני בית דין דתי או להפך.

ⓔ מבט השוואתי - התרת נישואין, בטלות נישואין, פירוד וגירושין

ההבדל העיקרי בין בית הדין האורתודוקסי לקתולי מבחינת הדין המהותי החל בהם הוא שבבית הדין האורתודוקסי יש עילות שמאפשרות גירושין, ואילו בבית הדין הקתולי גירושין אינם אפשריים, אך יש אפשרות לדרוש את ביטול הנישואין או את התרתם או להחליט על פירוד זמני ו/או ממושך.

החוקים המהותיים החלים בבתי הדין של העדה הלטינית והקתולית דומים, ולכן לא נעשתה הפרדה ביניהם בהצגת הממצאים שלהלן. החוקים החלים ברוב בתי הדין הקתוליים דומים יחסית לעומת החוק החל בבית הדין האורתודוקסי.

נציג בקצרה את העילות והשלכותיהם:

התרת נישואין הוא תהליך שבו הנישואין מבוטלים אם לא קוימו יחסי מין.

בטלות נישואין משמעה שהנישואין היו בטלים מעיקרם גם אם קוימו יחסי מין בעילות שונות שהתקיימותן פוגמת בהסכמה החופשית של אחד מבני הזוג: גיל הנישואין, נישואין בין בני דתות או עדות שונות, אין אונות (אימפוטנציה), הטעיה, הונאה ועוד.

בשני המצבים (התרה ובטלות) הנישואין מבוטלים, ובני הזוג חוזרים להיות רווקים כאילו לא נישאו מעולם.

פירוד הוא מצב שבו שני הצדדים אינם מצליחים לחיות יחד ובית הדין נותן פסק דין המצהיר על פירודם. תוצאת הפירוד היא שקשר הנישואין בין בני הזוג לא ניתק לעולם והם אינם רשאים להתחתן עם אחרים. מדובר אפוא בהליך שאינו משחרר את בני הזוג מקשר הנישואין ומעמדו דומה לפסק דין הצהרתי.

גירושין הוא מצב שבו קשר הנישואין מתנתק ובני הזוג רשאים לשאת אחרים. יש עילות לנשים, עילות לגברים, ועילות ששני הצדדים יכולים לעשות בהם שימוש.

כדי לסבר את האוזן, להלן דוגמאות לעילות גירושין על פי החוק החל בבתי הדין של העדה האורתודוקסית:

עילות שבגינן אישה יכולה לדרוש גירושין מהגבר: נטש את בת זוגו לתקופה של שלוש שנים, חסר כוח גברא (כל עוד ניסה לטפל בכך ולא הצליח בתוך שלוש שנים), נאף בבית המגורים או באותה העיר, טען שאשתו נאפה מבלי שהוכיח זאת.

עילות שבגינן גבר יכול לדרוש גירושין מהאישה: לא היתה בתולה בעת שנישאה, העבירה את הלילה מחוץ לבית בלי רשותו, נאפה ניאוף שהגבר יכול להוכיח, נטשה את בן זוגה לתקופה של שלוש שנים לאחר שנפסק שהיא מחויבת לחזור אליו.

עילות לשניהם: התנזרות של אחד מבני הזוג, עבירה של אחד מבני הזוג כנגד ביטחון המדינה, הרשעה בפלילים, המרת דת של אחד מבני הזוג, מחלה נפשית קשה (שיגעון), איום על חיי בן/בת הזוג.

ממצאי הראיונות

להלן סיכום הנקודות העיקריות שעלו מניתוח הראיונות בנוגע להליכים שנידונו בבית הדין היווני אורתודוקסי (סה"כ 15 הליכים).

סוג ההליך

כל ההליכים שהתנהלו היו הליכי גירושין.

בחלק קטן מהמקרים (שלושה בלבד) היו תביעות נוספות כגון טאעה (תביעת ציות) שהוגשו על ידי בן הזוג ותביעת מזונות אישה.

בתיק אחד נלווה להליך הגירושין הליך של משמורת קטין אשר הוגש על ידי בן הזוג.

יזום ההליך

66% מההליכים הוגשו בהסכמתם וביוזמתם של שני הצדדים. בחלק משאר ההליכים, למרות היעדר ההסכמה הראשונית, ההליך נסגר בסופו של דבר בהסכמה.

ב-40% מהתיקים המירו שני הצדדים את עדתם מאחת העדות הנוצריות לעדה האורתודוקסית בשל חוסר יכולת להתגרש בעדה שלהם.

בכל ההליכים שבהם בוצעה המרה כאמור, הבקשה לגירושין הוגשה בהסכמה.

אגרות

סכומי האגרות שנגבו נעו בין 3,000 ₪ (הסכום המינימלי, על פי דברי המרואיינות) ל-13,000 ₪. ניכר הבדל בין גובה האגרה המשולמת בהליך של המרה ובין הליך שבו לא בוצעה המרה. הסיבה לפער היא שבית הדין גבה אגרה נוספת תמורת ההמרה.

בהליכים שבהם לא בוצעה המרה נעו סכומי האגרות בין 3,000 ל-6,000 ₪.

בהליכים שבהם בוצעה המרה מעדה אחרת לעדה האורתודוקסית נעו סכומי האגרות בין 6,000 ל-13,000 ₪.

האגרות המצוינות לעיל גבוהות במיוחד, הן ביחס לאגרות הנגבות בבתי דין דתיים אחרים בעניינים דומים והן ביחס לאגרות הנגבות בבית המשפט לענייני משפחה.

לשם השוואה, האגרה עבור הגשת תביעה בבית הדין השרעי ובבית הדין הדרוזי היא 223 ₪, אך בבית הדין הרבני גובה האגרה לתביעת גירושין הוא 327 ₪. האגרה עבור הגשת תביעה בבית המשפט לענייני משפחה נע בין 230 ל-467 ₪, ובתביעות רכוש לסכום קצוב גובה האגרה הוא 1% מגובה התביעה ולא פחות מ-467 ₪. בתביעות רכוש שאינן לסכום קצוב גובה האגרה הוא 2,798 ₪.

פטור ו/או הנחה מאגרה

רוב הנשים המתדיינות לא פנו בבקשה לקבלת פטור ו/או הנחה מאגרה. חלקן ציינו כי לא עשו זאת כי לא ידעו שהדבר אפשרי.

בתיקים שבהם נתבקש פטור מאגרה, חלק מהבקשות נענו וחלקן נדחו. המרואיינות לא סיפרו על הליך מסודר להגשת בקשה לפטור מאגרה, וסיפרו כי ביקשו את הפטור ו/או הנחה בעל פה מאחד מהכמרים שדנו בתיק.

ההחלטות על קבלה ו/או דחייה של הפטור ו/או הנחה מאגרה לא ניתנו בכתב ולא היו מנומקות.

תוצאת ההליך והרכב הקאדים

כל ההליכים שנפתחו הסתיימו בגירושין, שתוצאתם היא שחרור בני הזוג מקשר הנישואין.

כל ההליכים נידונו בפני הרכב של שלושה קאדים, רובם כמרים המשרתים בקהילה הקרובה.

Ⓢ מספר הדיונים

בשני מקרים לא התנהל כלל דיון, אלא הצדדים זומנו בפני איש דת בכיר ונפגשו איתו במשכנו. בשאר המקרים נע מספר הדיונים בין דיון אחד בלבד ל-11 דיונים. ניכר פער במספר הדיונים בהליכים שבהם היתה הסכמה בין הצדדים ובין ההליכים שבהם לא היתה הסכמה. בתיקים שבהם היתה הסכמה בין הצדדים היה ממוצע הדיונים 1.5, ובתיקים שבהם לא היתה הסכמה היה הממוצע 6.3 דיונים.

Ⓢ משך ההליך

ניכר גם פער בין משך ההליכים שהסתיימו בהכרעה ללא הסכמת הצדדים ובין ההליכים שהסתיימו בהכרעה על בסיס הסכמה. בהליכים שבהם היתה הסכמה ואשר הוגשו ביוזמת שני הצדדים היה ממוצע משך ההליך חודשיים. בהליכים שלא הוגשו בהסכמה אולם הוכרעו בהסכמה מאוחרת נע משך ההליך בין שנתיים ל-6 שנים. המרואיינות ציינו כי ברגע שהצד השני הסכים ההליך הסתיים במהירות. בהליכים שהוגשו והוכרעו ללא הסכמת הצדדים נע משך ההליך בין שנתיים ל-10 שנים.

Ⓢ אזרחי או דתי

המרואיינות נשאלו אם היו מעדיפות להתדיין בפני בית משפט אזרחי או בפני בית דין כנסייתי, ומדוע. חלק גדול מהמשיבות אמרו כי לבית הדין הכנסייתי יש יתרון משמעותי בגלל מהירות ההחלטה ברגע שיש הסכמה, לעומת בית המשפט לענייני משפחה, שההליכים בו ארוכים יותר. עם זאת, היו מרואיינות שהעדיפו את בית המשפט לענייני משפחה מסיבות אחרות: "ליברלי יותר", "היעדר הטיה לטובת הגבר בהשוואה לבית הדין הכנסייתי", "תחושה של סדר ושלטון החוק", "תחושה של עשיית צדק", "בהירות ויחס טוב יותר לנשים"⁹.

Ⓢ חששות מפני ההליך

מחצית מהמרואיינות ציינו כי לא חששו מפני ההליך, שכן ידעו שהגירושין יתרחשו בבית הדין האורתודוקסי. מחציתן ציינו כי חששו שלא תוכלנה להתגרש, בעיקר בשל הצורך בהסכמת הצד השני להליך (חשש שמא בן הזוג ישנה את דעתו ובכך יתקע את ההליך המשפטי לשנים רבות).

9. ביטויים מצוטטים של הנשים עצמן.

Ⓔ בעיות מרכזיות בהליך - מנקודת מבטן של המרואיינות

המרואיינות נתבקשו לציין את הבעיות המרכזיות בהליך שעברו, על פי התרשמותן.

חלקן הצביעו על מהירות ההליך במידה שיש הסכמה לגירושין כנקודה חיובית ובולטת לטובת בית הדין הכנסייתי האורתודוקסי, שכן ההליך משיג את התוצאה במינימום זמן.

לצד זאת, חלק גדול מהמרואיינות הצביעו על מאפיינים שליליים בהתנהלות בית הדין הכנסייתי האורתודוקסי:

- תחושה שמאחורי הקלעים קורים דברים שמשפיעים על מהלך התיק (כמו למשל בן זוג המקורב לכומר, שהוא גם הקאדי היושב בדין, או תחושה שהקאדי מכיר את הסיפור עוד בטרם שמע אותו). חלק מהמשיבות תיארו זאת כחוויה שלילית, אף כי במבחן התוצאה הן לא ניזוקו ממנו שכן חפצו בגירושין.
- דעות קדומות כלפי נשים וחוסר רגישות כלפיהן. אחת המרואיינות ציינה שאף כי התלוננה על אלימות קשה מצד בן זוגה - עד כדי סכנת חיים - הקאדים בבית הדין ניסו לשכנע אותה לחזור אליו ולא התייחסו אל האלימות בחומרה.
- הטיה לטובת הגבר, המתבטאת בהפניית יותר שאלות אליו מאשר אליה, כאשר שניהם פונים להגיש בקשה לגירושין בהסכמה. כמה נשים הצביעו על תחושה שאילולא רצה הגבר את הגירושין, בית הדין לא היה מאשר אותם.
- היעדרה של דמות נשית בבית הדין משרה אווירה גברית ומוביל לתחושה של אי-נוחות ואי-נעימות אצל המתדיינות.
- היעדר גישה טיפולית ו/או גישור מקצועי שיוכל להוביל את הצדדים להסכמות טובות ושוויוניות יותר.
- חלק מהנשים הצביעו על תחושה של עיסקה שמתבצעת, להבדיל מבית דין שעושה צדק.
- חלק מהנשים הצביעו על תחושה של "היעדר שלטון חוק" וכן תחושה של "חוסר מקצועיות". היו שתיארו את ההליך כאווירה של שוק, ואף השתמשו בביטוי "שחיתות".
- נשים רבות הצביעו על התלות בהסכמת הצד השני כמאפיין שלילי הכולא את בן הזוג עד שהשני מסכים לשחררו, ואמרו כי תלות זו מובילה לסחטנות מצד הסרבן כלפי מי שחפץ בגירושין. כמה נשים סיפרו שהתלות בהסכמת בן הזוג משפיעה על יכולתן (במקרים שבהם האישה רצתה בגירושין) לנהל משא ומתן, וסיפרו כי נדרשו לווייתורים גדולים בכסף וברכוש כדי לזכות בהסכמת בן הזוג.
- אישה אחת אמרה כי קריאת לשון החוק החל בבית הדין הכנסייתי האורתודוקסי ועילות הגירושין משרה תחושה לא נעימה, שכן הם פטריארכליים במובהק ונותנים תחושה שהחוק אינו פועל לטובת הנשים.

הליכים שנדונו בבתי הדין הקתוליים והלטיניים

תיקי פירוד (הגר)

הנייר מתייחס לשלושה הליכי פירוד, שניים מהם נידונו בבית הדין הלטיני ואחד בבית הדין הקתולי. שלושת ההליכים הוגשו ביוזמת האישה. שלושתם נידונו במעמד דן יחיד. באחד מהראיונות צויין כי האגרה שנגבית היא בסך 1,500 ש"ח¹⁰.

מספר הדיונים ומשך ההליך

המרואיינות העידו מניסיוןן על 5 דיונים לכל הפחות, ועל הליך שנמשך לפחות 3 שנים. אחת המרואיינות ציינה כי ההליך בעניינה נמשך 15 שנה. אחת המרואיינות ציינה כי בקשתה לפירוד נדחתה אף על פי שבני הזוג היו פרודים בפועל שנים רבות ואף על פי שהיא דיווחה על אלימות. משמעות הדחייה של תביעתה היא למעשה השארתה במצב של פירוד בפועל ללא מתן סעד משפטי.

בעיות מרכזיות בהליך - מנקודת מבטן של המרואיינות

היבטים שליליים של התנהלות בית הדין הדתי שצינו המרואיינות: ההליך ארוך, מסורבל ומייגע ותוצאותיו אינן ודאיות.

מרואיינות הצביעו על חוסר הבנה ואמפתיה לענייניהן ולסבל שעברו בחיי הנישואין. חלקן סיפרו כי סבלו מאלימות וכי בגינה הגישו את הבקשה לפירוד, אך בית הדין לא התייחס בכובד ראש ובחומרה לעניין.

נשים סיפרו כי הרגישו שבית הדין מעדיף להימנע מהחלטה המאשרת את הפירוד וכי הוא משתהה מאוד בטיפול בהליך. אחת המרואיינות סיפרה כי בקשתה לפירוד קבוע נדחתה אף כי היא ובעלה היו פרודים בפועל במשך שנים רבות. מרואיינת אחרת קיבלה פסק דין על פירוד קבוע אחרי 15 שנים של חיים בנפרד ותיארה את ההליך כ"כאב לב".

בית הדין לא נותן מענה מהיר ולא ערוך לטפל במקרים דחופים (למשל במקרים של אלימות).

אזרחי או דתי

בשל הבעיות שהוזכרו לעיל דיווחו המרואיינות על העדפה לבית המשפט לענייני משפחה. חלקן ציינו כי בבית המשפט לענייני משפחה יש "תחושת צדק גדולה יותר" וכן תחושה של "הגנה על נשים".

10. מפי עו"ד מרואיינן שמייצג בתחום.

Ⓔ בטלות נישואין (بطلان زواج)

הנייר מתייחס לשני הליכים בלבד, שניהם בבית הדין הקתולי¹¹.

ההליך בנוי משני שלבים: קבלת פסק דין מבית דין קתולי מקומי, וקבלת אישור מבית הדין לערעורים על בטלות הנישואין.

גובה האגרה המשולמת בכל ערכאה הוא 5,000 ש"ח, ולכן סה"כ אגרה המשולמת על שני ההליכים מגיע לכ-10,000 ש"ח¹².

ההליך נמשך לפחות 3 שנים, ומתקיימים בו לכל הפחות 3 דיונים.

מרואיינות הצביעו על בעיות כגון "הליך ארוך ומסורבל", המחייב החלטה של שני הרכבים ולכן הוא מורכב. אחת המרואיינות אמרה כי "חוסר הרשמיות" של בית הדין היא נקודה חיובית בהשוואה להליכים בבית המשפט לענייני משפחה, שבגלל רשמיותם גרמו לה ללחץ רב יותר.

תוצאת ההליך: ביטול הנישואין והכרזה על האישה כרווקה.

Ⓕ התרת נישואין (فسخ زواج)

מתייחס להליך אחד בלבד בבית הדין הקתולי.

ההליך התקיים בהרכב של שלושה דיינים.

ההליך נמשך 4 שנים לפחות.

ההליך הארוך לווה בסחבת. המרואיינת טענה גם כי נאלצה לחשוף פרטים אישיים ורגישים, דבר שגרם לה לתחושה של אי-נוחות.

לאחר מתן המלצה על התרה מועבר התיק לאישור הוותיקן, וכך נגרם עיכוב נוסף.

התוצאה: התרת הנישואין והכרזה על האישה כרווקה.

11. תיקים של בטלות נישואין הם נדירים והיה קשה לאתרם, בהשוואה לתיקי גירושין המתנהלים בבית הדין האורתודוקסי.

12. מפי עו"ד מרואיין שמייצג בתחום.

מטרתו של נייר זה היא להציג הליכי גירושין ו/או פירוד למיניהם שהתנהלו בבתי הדין הכנסייתיים של העדות הגדולות בישראל (אורתודוקסים, קתולים ולטיניים) מנקודת מבטן של נשים.

חלק מהתוצאות שהוצגו כאן מתייחסות לשאלות עובדתיות על אודות ההליך, תוצאותיו, האגרה המשולמת, הרכב הקאדים וכו', וחלק אחר מתייחס לתחושותיהן הסובייקטיביות של הנשים בהליך.

אחד הממצאים הברורים שעלו מן הראיונות הוא ההבדל המהותי בין הליכי הגירושין המתבצעים אך ורק בבתי הדין של העדה האורתודוקסית ובין הליכי הפירוד/ התרה/ בטלות הנישואין המתבצעים בבתי הדין הקתוליים והלטיניים.

בעוד שהליך הגירושין מסתיים בניתוק קשר הנישואין בצורה המאפשרת לכל אחד מהצדדים להינשא מחדש, הליכי הפירוד אינם מאפשרים זאת כלל ובני הזוג נותרים למעשה כלואים בתוך קשר הנישואין.

אמנם הליכי בטלות ו/או התרת הנישואין מבטלים את הנישואין, אך הם ניתנים בעילות מצומצמות מאוד וסיכוייהם נמוכים. מדובר בהליכים שנמשכים שלוש שנים לפחות, וההליך בעניינם מורכב (אחד דורש אישור של שתי ערכאות והשני דורש את אישור הוותיקן).

אי-קיומו של הליך גירושין לבני זוג קתולים ולטיניים גוזר עליהם לעתים רבות מצב של נישואין כפויים, הגם שהתחילו בהסכמה, בלי יכולת מעשית ואמיתית לנתק ו/או לפרק את קשר הנישואין. לכך עלולות להיות השלכות כלכליות, נפשיות, פסיכולוגיות וחברתיות קשות על כל אחד מבני הזוג.

כתוצאה מכך, רבים מהזוגות הקתולים אשר אינם יכולים להתגרש על פי כללי עדתם פונים לאחד מבתי הדין של העדה האורתודוקסית כדי להתגרש (40% מהתיקים לפי הממצאים שהוצגו לעיל), אולם גם לצורך ביצוע המרת הדת וקבלת הגירושין דרושה הסכמת שניהם והדבר מחייבם בתשלום אגרה גבוהה במיוחד.

גם בבית הדין האורתודוקסי, שכאמור מאפשר גירושין, רוב התיקים הוגשו בהסכמה ו/או הושגו על בסיס הסכמת הצדדים, אף כי החוק המהותי נעדר עילה של הסכמה לגירושין (החוק המהותי אף מציין מפורשות כי הסכמה אינה מהווה עילה לגירושין¹³). כמו כן, התיקים שהסתיימו במשך זמן קצר יחסית בבית הדין האורתודוקסי היו כאלה שהוגשו בהסכמה, בעוד שההליכים שהוכרעו ללא הסכמה היו ארוכים ונמשכו שנים.

נשים אמרו כי פרקטיקה זו מובילה לסחטנות מצד בן הזוג הסרבן ומשפיעה על יכולתו של הצד החפץ בגירושין לנהל משא ומתן חופשי על שאר הזכויות והחובות.

13. סעיף 251 לחוק המשפחה הביזנטי שחל על בני העדה הנוצרית אורתודוקסית.

בראיונות עלה לא פעם נושא גובה האגרות. בעניין זה בולט פער עצום בין האגרות המשולמות בבתי הדין הכנסייתיים לעומת אגרות שנגבות בשאר בתי הדין הדתיים. האגרות גבוהות במיוחד בבתי הדין האורתודוקסיים.

לסיכום, נשים רבות הצביעו על היבטים שליליים בהתנהלות בתי הדין. בבתי הדין הקתוליים והלטיניים נסובו עיקר הבעיות סביב אורך ההליכים ומורכבותם וכן חוסר רגישות לענייניהן של נשים. בבתי הדין האורתודוקסיים, על פי המרואיינות, הבעיות היו תחושה של אי-צדק, חוסר מקצועיות, היעדר תחושה של שלטון חוק וכן הטיה גברית ואווירה פטריארכלית בבית הדין.

המלצות

אנו במחלקה המשפטית בארגון כיאן סבורות כי הממצאים שפרשנו כאן מחייבים התייחסות של המדינה ושל בתי הדין הכנסייתיים. נסיים אפוא ברשימת המלצות כמפורט להלן:

א. אנו סבורות כי על המדינה מוטלת החובה להבטיח את זכותם של יחידים לפרק קשר נישואין, וממליצות על יצירת חלופה אזרחית שתוכל לעשות זאת.

אנו סבורות כי המצב הקיים פוגע בזכותו הבסיסית של הפרט לבחור את בן הזוג ובזכותו לבחור את המשכו של קשר הנישואין.

אנו סבורות כי ההשלכות של היעדר היכולת להתיר את קשר הנישואין חמורות יותר ביחס לנשים, הן בשל הסנקציות החברתיות המוטלות על נשים ערביות הבוחרות בחיים משותפים ללא נישואין והן בגלל שהדבר מוביל לסחטנות של הצד המסרב לגט, המשפיע על יכולתה של האישה לנהל משא ומתן על רכוש וכספה (ראו סיכום לעיל).

סעיף 23 לאמנה הבינלאומית בדבר זכויות אזרחיות ומדיניות - 1966 (להלן **האמנה לזכויות אזרחיות ומדיניות**) מגדיר את זכותו של אדם לשאת בן זוג ולהקים משפחה וכן מגדיר את חובתה של מדינה שהיא צד לאמנה לנקוט את הצעדים המתאימים כדי להבטיח שוויון בזכויותיהם ובאחריותם של בני הזוג לעניין הנישואין, במשך הנישואין ובפירוקם (ישראל חתמה על האמנה בשנת 1966 ואשררה אותה בשנת 1991¹⁴).

ב. אנו ממליצות לאמץ את ההסדר המוצע בהצעת חוק הנישואין והגירושין, התשס"ט-2009 אשר הונחה על שולחן הכנסת ה-18 ב-1 באפריל 2009, המציעה חלופה אזרחית לנישואין ולגירושין כאמור על פי בחירת הצדדים.

יצירת אופציה אזרחית חלופית ו/או נוספת לנישואין וגירושין בישראל מתיישבת עם חובותיה של המדינה לפעול למיגור אפליית נשים על פי האמנה לביעור כל צורות האפליה נגד נשים וכן עם המלצותיה האחרונות של הוועדה לישראל (סעיפים 49 (א), (ב) ו-(ג) להמלצות המסכמות של הוועדה לביעור כל צורות האפליה נגד נשים מיום 4.2.11).

14. מתוך אתר בצלם, בקישור:

http://www.btselem.org/hebrew/international_law/covenant_on_civil_and_political_rights

ג. אנו סבורות כי על המדינה להסדיר את נושא האגרות וכן את הליכי הפטור מאגרה בבתי הדין הכנסייתיים או להתערב בהם, כדי להימנע ממדיניות שרירותית של גביית אגרות. אנו ממליצות על השוואת גובה האגרות בכל בתי הדין הדתיים.

ד. אנו סבורות כי על המדינה להתערב בסדרי דין של בתי הדין ו/או לפקח עליהם כדי להבטיח שקיפות, בהירות ויישום שוויוני של סדרי הדין.

ה. אנו סבורות כי על בתי הדין הכנסייתיים, לרבות ובמיוחד האורתודוקסים, לפעול לשיפור השירות לציבור המתדיינים דרך הגברת המקצועיות, הבהרת סדרי הדין והאחדתם, יצירת שקיפות ושיפור נגישותן של הנשים אליהם.

ו. אנו סבורות כי על בתי הדין לפעול להגברת רגישות השופטים היושבים בבתי הדין לענייניהן ולצורכיהן השונים של נשים המתדיינות בהם ולהפחית את תחושת הניכור שהן חשות.

ז. אנו סבורות כי על המדינה להתערב בהליכי מינוי שופטים בבתי הדין הכנסייתיים או לכל הפחות לפקח עליהם, בדומה למצב בשאר בתי הדין הדתיים.

אנו סבורות כי תפקיד המדינה בהתערבות ו/או הסדרה ו/או פיקוח על בתי הדין הכנסייתיים חשוב מאוד בהגנה על ציבור המתדיינים וציבור הנשים, ומתחייב מתוקף מעמדם של בתי הדין שהחלטותיהם מחייבות את הפרטים ואת המדינה ולאור סמכויותיהם המוקנות להם על פי חוק.

כיאן - ארגון פמיניסטי

אנחנו, קבוצת נשים ערביות, הקמנו את כיאן במטרה לפעול יחדיו ליצירת שינוי חברתי, להעלות את מעמדה של הנשים הערביות ולהגביר את השתתפותן הפעילה בחברה.

אנחנו מאמינות כי הדבר מתקיים באמצעות העצמת תפקידן ומעמדהן בספירה הפרטית והציבורית.

המחלקה המשפטית בארגון מעניקה ייעוץ וייצוג משפטי חנם לנשים ערביות בתחום דיני המשפחה ופועלת למיגור אפליית הנשים בבתי הדין הדתיים ולהנגשת זכויותיהן בערכאות המשפטיות.

כיאן - ארגון פמיניסטי

רחוב ארלזורוב 118, חיפה 33276, ישראל

טל. 8641904/8641291-4-972+ פקס. 8629731-4-972+

kayan@netvision.net.il

www.kayan.org.il